

INSTITUT OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1993

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1993

VILNIUS 1994

STATE OF TEXAS, COUNTY OF DALLAS

Know all men by these presents, that _____ of the County of _____ State of _____ do hereby certify that _____ of the County of _____ State of _____ is the true and correct owner of the _____ described in the _____ of the County of _____ State of _____ and that the same is subject to a mortgage in favor of _____ of the County of _____ State of _____ and that the same is being sold by _____ of the County of _____ State of _____ in accordance with the terms of the said mortgage.

IN WITNESS WHEREOF, I have hereunto set my hand and seal of office this _____ day of _____ 19____.

Notary Public in and for the State of Texas
My Commission Expires _____ 19____

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

1993 M. 12 M. 15 D.
VILNIUS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
1993 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1994

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Antanas TYLA (vyr. redaktoriaus pavad.), Al-
fonsas EIDINTAS, Vytautas KAZAKEVICIUS, Vacys MILIUS, Gediminas RŪDIS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:

2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

ISBN 5-420-01308-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1994

IN MEMORIAM

KAROLIS MEKAS
(1906 11 13—1993 01 02)

1993 m. sausio 4 d. Romainių kapinės Kaune amžinam poilsiui priglaudė Lietuvos pilių ir Kauno senamiesčio tyrinėtoją Karolį Meką.

K. Mekas gimė ir augo Aukštelkų kaime (7 km nuo Radviliškio) pasiturinčių ūkininkų (tėvai turėjo 26 ha ūkį) šeimoje kartu su trimis kiek jaunesniais broliais. 1926 m. baigęs Kėdainių gimnaziją, įstojo į Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos skyrių. 1931 05 01 pradėjo dirbti Kauno miesto muziejuje konservatoriumi. 1931 ir 1932 m. talkino Kauno pilies kasinėjimams ir dalyvavo Apuolės bei 1933 ir 1934 m. Impilties piliakalnių kasinėjimuose (juos organizavo gen. Vl. Nagevičius), su muziejaus vedėju prof. E. Volteriu ir kitais 1932 m. kasinėjo Dovainonių (Kaišiadorių raj.) pilkapius, lydėjo prof. E. Volterį į kai kuriuos kitus archeologijos paminklus. Taip jis susipažino su Lietuvos archeologiniais paminklais, jų būkle, o per kasinėjimus — su kai kuriais Švedijos ir Latvijos archeologais. Tada „Trimite“, „Lietuvos aide“, Šiaurinių metraštyje“ pasirodė pirmieji K. Meko straipsniai apie archeologinius radinius, paminklus.

1929 m. rudenį Švedijos mokslininkų iniciatyva buvo užmegzti ryšiai tarp Kauno universiteto bei Lietuvos muziejų ir Švedijos mokslo įstaigų. Švedijos archeologai ir etnografai ėmė lankytis Lietuvoje. Švedijos Baltų archeologijos institutui suorganizavus kursus kultūros paminklų registracijos ir apsaugos klausimais, 1931 ir 1933 ar 1934 m. į juos iš Lietuvos buvo pasiūstas K. Mekas. Kursai truko po 3 mėnesius (studijas ir gyvenimo išlaidas apmokėjo minėtas institutas). Kursų metu K. Mekas susipažino su Švedijos archeologų ir etnografų darbo metodika, pramoko švedų kalbos. Tad ryžosi studijas tęsti Švedijoje. 1934—1939 m. Stokholmo ir Upsalos universitetuose jis studijuoja etnologiją ir archeologiją. Parašęs ir apgynęs darbą apie lietuvių gyvenamąjį namą, 1939 m. pradžioje baigė Stokholmo universitetą, gavo filosofijos kandidato laipsnį, tapo diplomuotu etnologu ir archeologu.

Baigęs studijas, 1939 02 01—1941 05 01 dirbo Švietimo ministerijoje. Iš pradžių tvarkė liaudies buities muziejaus (tada vadinto „Oro muziejumi“) organizavimo reikalus, o vėliau paskirtas muziejų inspektoriumi. Į Parodos aikštę Kaune jau buvo atvežti keli seni mediniai pastatai, pradėta rinkti etnografinė medžiaga jų interjerui ir aplinkai. Tuo metu bandyta ir

kiek pertvarkyti provincijos muziejų darbą, koordinuoti jų veiklą, gauti reguliarią finansinę valdžios paramą. Prasidėjus sovietinei okupacijai, provincijos muziejai atsidadė „tarp dangaus ir žemės“. Sovietinė vyriausybė uždarė kraštotyros draugijas, muziejus suvalstybino, bet jų veiklą finansuoti užmiršo. Dalis muziejų atsidadė katastrofiškoje padėtyje, nes jų neberėmė savivaldybės, neliko kitų rėmėjų, todėl darbuotojai ne tik liko be algų, bet ir įstaigos — be kuro, be elektros. Pastangos registruoti, surinkti ir išsaugoti be šeimininkų likusių dvarų kultūros vertybes taip pat dažnai nueidavo niekais, susidūrus su Raudonosios armijos savivale, su vietos valdžios nepritarimu, transporto trūkumu ir kitomis kliūtėmis. Nusivylęs šia beviltiška kova dėl muziejų ir kultūros vertybių išsaugojimo, 1941 m. pavasarį K. Mekas atsisakė muziejų inspektoriaus posto ir persikėlė į Vilnių.

Nuo 1941 05 15 jis dirbo Lietuvos mokslų akademijai priklausiusio Vilniaus etnografinio muziejaus vedėju. Tik pradėjus organizuoti šį muziejų ir planuoti jo veiklą, per Vilnių persirito frontas, sovietinę okupaciją pakeitė hitlerinė. Etnografinių tyrimų, medžiagos rinkimo sąlygos dėl okupacijos režimo buvo labai sunkios. Teko daugiausia tenkintis kabinetiniu darbu. K. Mekas kartu su muziejuje dirbusiais Pr. Stukėnaite (vėliau Dunduliene) ir J. Juška paruošė ir išspausdino 3 anketas etnografiniai medžiagai rinkti. Tai buvo pirmieji tokio pobūdžio leidiniai Lietuvoje.

1944 m. vasaros pradžioje artėjant frontui prie Vilniaus, K. Mekas pasitraukė į gimtąsias apylinkes, ten sulaukė sugrįžtančio sovietinio režimo. Iškart grįžti į Vilnių nesiryžo. 1944 m. rudenį siunčia Mokslų akademijai pareiškimą dėl darbo muziejuje ir 1944 10 16 jis paliekamas atsikuriančio Mokslų akademijos Etnografijos muziejaus vedėju (laikiniai eiti pareigas), bet atvykti neskubėjo, skundėsi sutrikusia sveikata. 1945 02 05 K. Mekas atleidžiamas nenurodant priežasties, bet greičiausiai neatvykus į darbą.

Matyt, apie K. Meką kaupėsi juodi debesys. Jis, kilęs iš pasiturinčių ūkininkų, buvęs šaulys, kelerius metus gyvenęs Svedijoje, mokėjęs keletą kalbų, hitlerinės okupacijos metais dirbęs muziejaus vedėju, tiko ir į vadinamuosius šnipus, ir į liaudies priešus. Tai pajutęs ir kiek pasisendinęs K. Mekas pasitraukė į Silutės rajoną. 1945—1950 m. dirbo to rajono Natkiškių ir Usėnų apylinkėse pieno supirkimo punkto vedėju, sąskaitininku, buhalteriu, o 1951—1953 m. Pagėgių rajone — valstybinio draudimo inspektoriumi. Tai buvo menkai atlyginamos, tuo metu gana pavojingos tarnybos, kurioms visada trūko žmonių.

Tik po J. Stalino mirties, kiek sušvelnėjus sovietiniam režimui, 1954 m. K. Mekas grįžo į Kauną. Ir kalėjimų, lagerių išvengęs, buvo sunkiai priimamas į darbą, ieškojo savo specialybei artimesnio. Iš pradžių 1954 ir 1955 m. po porą mėnesių dirbo moksliniu bendradarbiu M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Tik 1955 04 22 buvo priimtas Specialių restauracinių dirbtuvių archeologu ir dirbo čia iki pensijos — 1984 m. kovo mėn (per šiuos beveik 30 metų įstaigos pavadinimas kelis kartus pasikeitė).

1955 m. pavasarį jis perėmė iš P. Tarasenkos ir R. Rimantienės Kauno pilies archeologinius kasinėjimus, kurie čia vyko ryšium su griuvėsių konservavimu. Daugiau kaip dvidešimt metų K. Mekas paskyrė Kauno pi-

lies ir senamiesčio tyrimams — daugiausia stebėjo statyboms, komunikacijoms kasamas tranšėjas, fiksavo sluoksnių pjūvius, rinko radinius, barėsi su darbų vykdytojais ir projektuotojais, kovojo su viršininkais dėl lėšų vieno ar kito plotelio ištyrimui. Taip sukaupė daug duomenų apie Kauno pilį ir senamiestį, tapo vaikščiojančia Kauno enciklopedija. Jo tyrimai parodė, kad dabartinio senamiesčio teritorijoje nėra XI—XIV amžių miesto sluoksnių. Nepasitvirtino kitų autorių teiginiai, kad miestas čia buvęs jau nuo XI amžiaus.

Kaip sukaupęs didelį žinių krūvį ir turįs didelę praktinę patirtį, K. Mekas Paminklų konservavimo instituto buvo siuntinėjamas ir į kitas piliis. 1962 m. dirbo Liškiavos pilyje. Išaiškino, kad mūrinė pilis buvo tik pradėta statyti, liko nebaigta (greičiausiai tai įvyko XV a. pradžioje, anksčiau — m. e. I tūkstantmetyje čia būta piliakalnio). Senesnėje istorinėje literatūroje mūrinės pilies statyba buvo nukeliama į XIII a., aiškinama, kad didelė dalis jos mūrų buvo mugriauta ir sunaudota dominikonų vienuolyno statybai XVIII a. pirmoje pusėje.

1960—1962 m. su S. Lasavicku K. Mekas tyrė Medininkų pilį, atkasė rytų ir pietų bokštų likučius, išaiškino kai kurias kitas pilies statybos detales. Žymiai papildė duomenys apie šios pilies architektūrą, bet labai menki kultūrinio sluoksnio radiniai neleido tiksliau nustatyti šios pilies statybos laiko. Ir toliau vieni autoriai šią pilį laiko XIII a. pabaigos, o kiti — net XV a. pradžios paminklu.

1964—1965 m. K. Mekas dirbo ir Biržų pilyje. Ten jis vadovavo pilies vartų likučių atkasimui ir ištyrimui. Remiantis šių tyrimų duomenimis, buvo rekonstruotas pilies tiltas.

1963 ir 1964 m. K. Mekas keletą kartų pabuvojo ir Trakų pilyse. Čia jis stengėsi išaiškinti buvusius ežerų vandens lygio svyravimus.

K. Mekas nemėgo ir neskubėjo skelbti savo atradimų, hipotezių spaudoje. Apie juos skaitė keletą pranešimų Lietuvos istorijos instituto archeologų konferencijose bei Paminklų konservavimo institute. Apie savo hipotezes, prielaidas gebėjo išsitas valandas pasakoti, bet ne visada mokėjome kantriai ir atidžiai klausyti. Tad jo publikacijų sąrašas nedidelis. Jo spausdintus darbus žymiai papildė keramikos, koklių, čerpių ir kitos medžiagos rinkiniai Kaune.

Išspausdinti K. Meko straipsniai

Priešistorinių kultūros paminklų dabartinė būklė // Lietuvos aidas. 1932 m. Spalio 11.

Gerbkime senovės paminklus // Trimitas. 1933. Nr. 22. P. 425.

Lietuvoje prieš 9000—12 000 metų // Trimitas. 1933. Nr. 12. P. 230—231: iliustr.

Vytauto Didžiojo laiko lobis // Trimitas. 1933. Nr. 20. P. 389—391: iliustr.

Impilties piliakalnis // Trimitas. 1934. Rugs. 27. Nr. 39. P. 3—12.

Pastoviųjų kultūros paminklų registracija ir aprašymas // Šiaulių metraštis. 1934. Nr. 4. P. 18—21.

Pastabos dėl kultūros paminklų apsaugos įstatymo projekto // Naujoji romuva. 1939. Nr. 46. P. 842—843.

Naujos perspektyvos ir uždaviniai mūsų kraštotyrai // Gimtasai kraštas. 1940. Nr. 3—4. P. 186—188.

Gyvenamasis namas // Lietuviškoji enciklopedija. V., 1941. T. 9. Sk. 86—91: iliustr.

Kauno pilis // Mokslas ir gyvenimas. 1960. Nr. 4. P. 28—32: iliustr.

Liškiavos pilis // Mokslas ir gyvenimas. 1963. Nr. 10. P. 29—31: iliustr.

Medininkai // Mokslas ir gyvenimas. 1964. Nr. 11. P. 29—32: iliustr.

Biržai // Mokslas ir gyvenimas. 1966. Nr. 7. P. 30—33: iliustr.

Ar Trakų ežerai nuseko? // Mokslas ir gyvenimas. 1968. Nr. 4. P. 42—43: iliustr.

Kauno pilis // Lietuvos pilys. V.: Mintis, 1971. P. 153—168: iliustr.

Liškiavos pilis // Lietuvos pilys. V.: Mintis, 1971. P. 241—244: iliustr.

Kauno miesto ištakos // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1980. T. 6. Šąs. 2. P. 129—141 (su J. Oksu).

Kauno miesto raida iki XVIII a. vidurio // Mokslinė-praktinė konferencija „Archeologiniai tyrimai Lietuvos TSR miestų istoriniuose centruose“: Pranešimų tezės. V., 1981. P. 21—34, rus. 68—72.

Kauno pilies archeologiniai tyrinėjimai jos architektūros raidai nušviesti // Architektūros paminklai. V., 1993. T. 13. P. 3—12.

Apie K. Meką

Kauno miesto muziejaus konservatorius Švedijoje // Lietuvos aidas. 1932 liepos 23.

Tėviškės muziejus pradės rinkti eksponatus // Lietuvos žinios. 1940 balandžio 19.

Andriejaitis V. Praeities beiškant // Kauno tiesa. 1971 rugpj. 29.

Jučienė I., Markelevičius J. Karoliui Mekui 70 // Literatūra ir menas. 1976 lapkričio 13: portr.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas dėl Lietuvos TSR nusipelnusio kultūros veikėjo garbės vardo suteikimo K. Mekui // Tiesa. 1976 lapkričio 13.

Dargis A. Pasivaikščiojimai su miestą mylinčiais žmonėmis // Nemunas. 1977. Nr. 4. P. 10—12: iliustr.

Markelevičius J. Hands that reveded centuries // Gimtasis kraštas. 1978 birželio 22. P. 4: iliustr.

Žemaitytė A. Sfinksas tūno po žeme // Literatūra ir menas. 1986 gruodžio 6. P. 3.

Gimbutas J. Lietuvos pilių archeologas Karolis Mekas // Draugas. 1977 sausio 17. P. 2: iliustr.

Kulikauskas P. Archeologą Karolį Meką į amžiną poilsį išlydėjus // Voruta. 1993. Nr. 2. P. 8.

Spikas K. Suradęs savo pilį: Apie archeologą-etnografą Karolį Meką (1906 11 13—1993 01 02) // Voruta. 1993. Nr. 4. P. 6: portr.

A. Tautavičius

ROMUALDAS ŠALŪGA

(1926 12 22—1993 02 18)

Ne vienas mūsų istorikas pokario metais už savo įsitikinimus, už tiesos sakymą auditorijoje ar mokslo veikaluose buvo cenzūruojamas, persekiojamas arba atleidžiamas iš darbo. Juk nevalia buvo skleisti tautinės minties, žadinti meilės gimtajam kraštui, jos praeičiai. Vienas iš tokių nukentėjusių istorikų buvo Romualdas Šalūga.

Gimė jis Panevėžio mieste 1926 m. gruodžio 22 d. Vaikystę praleido Šermuto vienkiemyje (dabar jis yra Panevėžio miesto ribose). Iš čia pradėjo lankyti Panevėžio pradžios mokyklą. Vėliau tėvai persikėlė gyventi į Kauną. Šiame mieste 1939 m. baigęs šešių skyrių mokyklą, įstojo į Kauno „Aušros“ gimnaziją. Sunkiomis karo meto sąlygomis labai gerai besimokydamas, per trumpą laiką 1944 m. pavasarį baigė gimnazijos kursą. Frontui nugriaudėjus į Vakarus, ėmė dirbti Vandžiogalos valsčiaus Serbinų pradžios mokyklos mokytoju ir to paties kaimo klubo-skaityklos vedėju. Darbas sekėsi gerai ir netrukus jo vadovaujamas klubas-skaitykla tapo viena geriausių visame valsčiuje. Dėl to netrukus buvo pakviestas dirbti į apskrities švietimo-kultūros skyrių inspektorius pareigoms. Čia atsirado palankesnės sąlygos domėtis Lietuvos praeitimi, o susitikimai su istorijos profesoriumi P. Pakarkliu turėjo lemiamos įtakos jo pasišventimui istorijos mokslui. Prof. P. Pakarklis dažnai važinėjo į Rytprūsius, kur po bažnyčių, bibliotekų ar muziejų griuvėsius rinko archyvinę medžiagą, susijusią su Mažosios ir Didžiosios Lietuvos praeitimi. Kartu su profesoriumi rinkti medžiagos vykdavo ir Romualdas. Visa tai žadino jaunuolio smalsumą ir norą domėtis istorinėmis ir muziejinėmis vertybėmis.

Baigęs Klaipėdos dvi metų mokytojų institutą, kurį laiką dirbo mokytoju Valkininkų mokykloje, kartu studijuodamas istoriją neakivaizdiniu būdu Vilniaus pedagoginiame institute. Dirbdamas pedagoginį darbą, rinko kraštotyfinę medžiagą. Padėjo įsteigti Trakų kraštotyros muziejų, dirbo jame moksliniu bendradarbiu. Paskutiniaisiais studijų metais perėjo į stacionarą ir 1950 m. su pagyrimu baigė studijas. Troškimas gilinti specialybės žinias paskatino absolventą tais pačiais metais stoti į Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantūrą. Medžiagą savo mokslo darbams teko rinkti Maskvos, Peterburgo, Minsko, Gardino ir Lietuvos archyvuose bei bibliotekose. Vasaros mėnesiais dalyvavo archeologijos objektų tyrinėjimuose, Trakų pilies atstatymo bei restauravimo darbuose. Tuo laikotarpiu daug keliaudavo po Rytų Lietuvos miestelius ir kaimus, talkininkaudavo Istorijos institutui aprašant ir registruojant Lietuvos archeologijos bei istorijos paminklus. Savo mokytoju laikė profesorių Konstantiną Jablonskį. Su juo važinėjo į kitų miestų archyvus bei bibliotekas.

Vilniaus universitete klausydavo prof. Igno Jonyno Lietuvos istorijos paskaitų.

Lietuvos mokslų akademijos darbų A serijoje 1959 m. paskelbė straipsnį, išblaškęs abejones dėl Lietuvos metraščio (Bychovco kronikos) kaip istorijos šaltinio egzistavimo. Nes mūsų šimtmečio pradžioje lenkų istorikas K. Chodynskis buvo paskleidęs mintį, kad metraštis yra T. Narbuto sugalvotas falsifikatas. Šio požiūrio kurį laiką yra laikęsis ir prof. K. Jablonskis. R. Šalūga, suradęs T. Narbuto ir dvarininko A. Bychovco susirašinėimą, įrodė, kad šis kronikos XVII a. nuorašas yra tikro XVI a. sukurto istorinio kūrinio kopija, transkribuota iš slaviškojo į lotyniškąjį šriftą. Šis svarbus faktas susilaukė komentary bei recenzijų Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos spaudos puslapiuose bei mokslinėse konferencijose.

Nuo 1952 m. R. Šalūga savo gyvenimą susiejo su pedagogine veikla. Sukaupė istorijos mokslo žinias perteikė Vilniaus Pedagoginio instituto, o po trejų metų ir Vilniaus universiteto studentams. Dėstė įvairias istorijos disciplinas: Lietuvos, Rusijos bei Lenkijos istoriją, paleografiją, istorijos šaltinių kursą. Vadovaudavo studentų kraštotyros, muziejininkystės, archyvų kaupimo ir laikymo praktikai. Studentus išveždavo į stambiausius Sank Peterburgo ir kitų miestų muziejus bei archyvus, o kraštotyrinių žinių bagažą papildydavo Aukštaitijos, Dzūkijos ir Žemaitijos vietovėse, pabuvojo ir Pavolgyje, kur aplankė iš Lietuvos ištremtų sukilėlių palikuonis.

Jis buvo vienas iš pirmųjų mokslinių turistų sąskrydžių bei seminarų paskaitininkų. Istorijos žinias perteikdavo t. p. moksleiviams ir mokytojams. Stovyklose gimė mintis parašyti ir išleisti knygelių sąskrydžių vietovėms charakterizuoti. Taip atsirado knygėlės ir bukletai „Punioje“ (1958), „Prie Rambyno“ (1959), „Kernavė“ (1960), „Plateliai“ (1961).

Pirmasis R. Šalūgos straipsnis periodinėje spaudoje buvo paskelbtas 1948 m. Klaipėdos laikraštyje. Vėliau straipsniai buvo spausdinami Daugų, Trakų ir kitų rajonų laikraščiuose. Jis parengė vieną iš pirmųjų po II pasaulinio karo išspausdintų vadovų po Vilnių (1957). Ši knyga išėjo net penkiomis kalbomis. Ne visos istoriko parašytos knygos buvo išspausdintos. Leidyklų archyvuose liko dūlėti „Pietryčių Lietuvoje“, „Dubingiai“ ir „Baubliai“. Daug straipsnių buvo įteikę „Minties“ leidyklai, ruošusiai vadovą po Lietuvą. Deja, ir šios knygos Lietuvos skaitytojas nesulaukė. Istorijos straipsnių yra parašęs visoms trimis XX a. II pusėje Lietuvoje išleistoms enciklopedijoms.

„Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ pirmajam tomui istorikas išvertė apie 100 dokumentų ar jų dalių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės oficialiosios kanceliarinės slavų ir senosios lenkų kalbų. Išspausdinti lietuvių kalba jie tapo parankiniais daugeliui Lietuvos studentų ir mokslininkų, tyrinėjančių to laikotarpio istoriją.

Per 1956—1961 metus R. Šalūga paskelbė daugiau kaip 250 straipsnių ir publikacijų įvairiuose Lietuvos ir kitų šalių žurnaluose ir laikraščiuose. Jis mokėjo lenkų, rusų, vokiečių kalbas, vertė iš senosios slavų ir senosios lenkų kalbų, galėjo skaityti anglų kalba. Fotografijose įamžino šimtus kultūros paminklų, peizažų, tautodailės pavyzdžių. Jo nuotraukų yra paskelbta ir „Lietuvių liaudies meno“ tomuose.

Daug laiko istorikas skyrė visuomeninei veiklai. Jis įsteigė ir dalyvavo bibliofilų klubo, filatelistų, turizmo liaudies universiteto, Knygos bičiulių draugijos veikloje. Buvo surinkęs keletą kolekcijų: pašto ženklų, atvirukų, medalių. Sukaupė didžiulę biblioteką su leidiniais lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, anglų kalbomis ir unikaliu cenzūros uždraustų knygų rinkiniu.

Kraštotyrinė 1974 m. praktika su studentais po Žemaitiją buvo lemtinga. Istoriką atleido iš Pedagoginio instituto, vėliau ir Vilniaus universiteto dėstytojo pareigų. Kurį laiką paskaitas skaitė turistų klubo, ekskursijų biuro rengiamuose seminaruose, kursuose.

1993 m. vasario 18 d. nustojo plakusi darbštaus istoriko, pedagogo, visuomenininko, bibliofilo R. Salūgos širdis. Palaidotas Vilniuje, Rokantiškių kapinėse. Jis lieka gyvas savo darbuose, knygose, rinkiniuose, kolegų dėstytojų ir jį pažinojusių bičiulių širdyse.

A. V a i č i ū n a s

LEONAS MULEVIČIUS

(1927 08 26—1993 04 08)

Leonas Mulevičius gimė 1927 m. rugpjūčio 26 d. Šakių apskrityje, Kiduliuose, agronomo Petro Mulevičiaus šeimoje. Baigęs Kidulių pradinę mokyklą, 1937 m. pradėjo mokytis Jurbanko gimnazijoje. Po TSRS okupacijos prasidėjus persekiojimams, teko ją palikti ir persikelti iš pradžių į Eržvilką, po to — į Kauno aštuntąją gimnaziją, kurią 1946 m. ir baigė. Tų pačių metų rudenį Leonas Mulevičius įstojo į Kauno valstybinio universiteto Istorijos-filologijos fakulteto Istorijos skyrių. Kai 1947 m. šis skyrius buvo perkeltas į Vilniaus universitetą, atvažiavo į Lietuvos sostinę ir toliau tęsė studijas. 1950 m., kaip nepatikimas sovietinei valdžiai, iš Vilniaus universiteto buvo pašalintas. Atnaujinti studijas galėjo tik po Stalino mirties. Baigė šią aukštąją mokyklą 1954 m., įgydamas istoriko specialybę.

Jau studijuodamas ir po pašalinimo iš Vilniaus universiteto dėstė istoriją Vilniaus miškų technikume (1948—1949), Vilniaus Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje (1949—1960). Be to, 1956—1958 m. dirbo Respublikinės ekskursinės-turistinės stoties prie Lietuvos švietimo ministerijos direktoriaus pavaduotoju. Aistrą turizmui išsaugojo visą gyvenimą. Su kuprine ir fotoaparatu apkeliavo visus Lietuvos kampelius bei žymesnes kaimyninių kraštų vietas.

1958 m. Leonas Mulevičius pradėjo dirbti Lietuvos Mokslų Akademijos Istorijos institute jaunesniu moksliniu bendradarbiu. 1965 m. buvo išrinktas vyresniu moksliniu bendradarbiu, o 1985 m. paskirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vadovu. Šias pareigas ėjo iki savo mirties. 1964 m. Leonas Mulevičius apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „1861 metų valstiečių reformos įgyvendinimas Lietuvoje“, o 1978 m., iš spaudos išėjus studijai „Lietuvos valstiečių judėjimas 1864—1914 metais“ (Vilnius, 1975), kurios didesniąją dalį (1864—1904 m. laikotarpį) pats parašė,—istorijos mokslų daktaro disertaciją. Po nostrifi-

kavimo jam buvo pripažintas humanitarinių mokslų habilituoto daktaro mokslinis laipsnis. 1979 m. jis įgijo docento, o 1984 m.— profesoriaus mokslinį vardą.

Profesorius Leonas Mulevičius yra vienas iš žymiausių Lietuvos XIX—XX a. pradžios agrarinės istorijos specialistų, tautinio atgimimo tyrinėtojų ir vienas iš istorinės terminijos pradininkų ir kūrėjų Lietuvoje. Tai rodo jo studijos, darbai kolektyvinėse monografijose: «Некоторые вопросы генезиса капитализма в Литве» (Vilnius, 1968), „Lietuvos kaimo ir dvaro žemės santykiai 1861—1917 metais: (Servitutai ir bendrosios ganyklos)“ (Vilnius, 1984), „Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų)“ (Vilnius, 1987). Paskutinis didelis darbas „Kražių skerdynės“, kurį tyrinėtojas baigė rengti gulėdamas sunkios ligos patale, buvo išspausdintas jau po mirties. Be čia išvardytų, Leonas Mulevičius parašė daugiau kaip 250 straipsnių įvairiuose Lietuvos ir kitų šalių moksliniuose bei mokslo populiarinimo leidiniuose, enciklopedijose, buvo daugelio darbų redaktoriumi, redkolegijos nariu, recenzentu arba moksliniu konsultantu. Jo moksliniai tyrimai pasižymi erudicija, dalyko žinojimu, pagarba ir tolerancija kitų autorių nuomonei.

Sukauptas žinias, patyrimą jis stengėsi perteikti jaunajai kartai, dėtydamas 1969—1971 ir 1973—1992 m. Vilniaus universiteto studentams ūkio istoriją, Lietuvos istorijos terminologiją bei Lietuvos istorijos šaltinių mokslą, vadovaudamas jaunesniųjų kolegų moksliniams tyrimams. Profesoriaus paramą, padrašinamąjį žodį nuolatos jautė daugelis jį pažinusiųjų, o jo subtilus ir taktiškas humoras, neišpasakytas optimizmas padėdavo rasti išeitį kartais, atrodo, iš beviltiškos padėties.

Kaip istorikas, giliai suvokdamas visus lietuvių tautos nueitus kančios kelius, asmeniškai patyręs sovietinės sistemos brutalumą, iki paskutinės minutės išliko savo krašto sūnumi, kuriam buvo svetimas bet koks prisitaikymas, konformizmas, asmeninės naudos siekimas. Dėl to, pradedus Lietuvoje tautiniam atgimimui, tapo aktyviu jo rėmėju, nepriklausomybės idėjos puoselėtoju. Savo kruopščiu darbu, žiniomis, viešu žodžiu auditorijose ir spaudoje jis įnešė svarbų indėlį į atkuriamos Lietuvos valstybės rūmą.

Netekome puikaus mokslininko ir pedagogo, kolegos ir nuoširdaus bičiulio bei, tikrąja to žodžio prasme, ir Lietuvos patrioto. Vykdamas velionio valią, profesorių Leoną Mulevičių 1993 m. balandžio 10 d. priglaudė Pasvalio rajono Tetirvinių kaimo kapinaitės, kuriose ilsisi jo tėvo ir senelio palaikai.

E. R i m š a

EGIDIJUS BANIONIS

(1948 11 20—1993 08 06)

Egidijus Banionis gimė 1948 m. lapkričio 20 d. Panevėžyje, aktorių šeimoje. Vidurinę mokyklą baigė gimtajame mieste. 1967—1972 m. studijavo Maskvos valstybiniame istorijos archyvų institute, kur įgijo istoriko archyvisto specialybę. 1972—1985 m. dirbo Lietuvos valstybinio literatūros ir meno archyvo vyr. moksliniu bendradarbiu, direktoriaus pava-

duotoju mokslo reikalams, direktoriumi (nuo 1974 m.). 1973—1974 m. tarnavo kariuomenėje. 1982 m. apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba (XV a. vidurys—1569 m.)“, o 1985 m. laimėjęs konkursą pradėjo dirbti Lietuvos istorijos instituto Feodalizmo istorijos skyriaus moksliniu bendradarbiu. Tais pačiais metais buvo paskirtas Lietuvos Metrikos probleminės grupės vadovu, 1987—1988 m. dirbo Instituto moksliniu sekretoriumi, 1988—1992 m.—Archeografijos skyriaus vyresnioju moksliniu bendradarbiu, nuo 1992 m.—šio skyriaus vedėju.

E. Banionis nuo pačios mokslinio darbo pradžios tyrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinių valdymo organų LDK raštines veiklą, diplomatijos istoriją. Moksliniuose leidiniuose skelbė straipsnius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narių susirašinėjimas su Maskvos bojariniais Aleksandriui valdant (1492—1506) // Jaunųjų istorikų darbai. 1976. V., 1976; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. pirmosios pusės pasiuntinybių dokumentai Lietuvos Metrikoje // Jaunųjų istorikų darbai. 1978. V., 1978; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatiniai ryšiai su Moldavijos kunigaikštyste 1492—1501 // Lietuvos istorijos metraštis, 1987 m. V., 1988; Писари дипломатической службы в канцелярии Великого Княжества Литовского в начале XVI в. // Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов Прибалтийских республик Союза ССР. Источниковедение. В., 1978), Lietuvos Metrikos istorijos ir raidos (Lietuvos Metrikos knygos: sąvoka, terminas, definacija // Lietuvos istorijos metraštis, 1988 m. V., 1989; Lietuvos Metrikos knygų genezės klausimu (paskutinis XV a. ketvirtis) // Lietuvos Metrika. 1988 metų tyrinėjimai. V., 1992), archyvistikos (Asmenų archyvai Lietuvoje // Lietuvos archyvai. V., 1988), bajorijos (Lietuvos bajorai Horodlėje 1413 m. // Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai. V., 1993) ir kitais klausimais.

Humanitarinių mokslų daktaras E. Banionis parengė spaudai Lietuvos Metrikos 5 knygą (Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga Nr. 5 / Parengė E. Banionis. V., 1993), kurios pirmąją korektūrą perskaitė jau ligoninėje. Ant jo stalo gulėjo beveik parengtas spaudai Lietuvos Metrikos 10 knygos tekstas. Turėdamas gerus ryšius su užsienio mokslininkais, jis suorganizavo kelias mokslines konferencijas Lietuvos Metrikos tyrimo ir publikavimo klausimais, dalyvavo daugelyje tarptautinių simpoziumų, nagrinėjusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos problemas. Pastaruoju metu ypač daug dėmesio skyrė XV a. Lietuvos bajorų genealogijai.

E. Banionis buvo mokslinių leidinių redaktorius, sudarytojas, redakcinių kolegijų narys. Atgimimo laikotarpiu aktyviai dalyvavo rengiant Lietuvos archyvų reformą bei archyvų įstatymą. Išspausdino recenzijų, populiarių straipsnių, kuriuose eiliniam skaitytojui stengėsi paaiškinti esmines Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos, ypač jos raštijos ir Lietuvos Metrikos atsiradimo ir raidos, problemas. Skaitė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kursus Vilniaus ir Kauno Vytauto Didžiojo universitetuose. Buvo Lietuvos istorikų draugijos narys.

E. Banionis paliko mus nesuspėjus įgyvendinti daugelio savo sumanymų, užbaigti pradėtų darbų, tačiau kaip Lietuvos Metrikos tyrimo ir leidimo Lietuvoje pradininkas ir organizatorius, nuoširdus ir puikus bičiulis, ilgai išliks mūsų atmintyje, jo darbais naudosis kolegos ir mokiniai.

A. Baliulis

„*The Year-Book of Lithuanian History, 1993*“. Composite authors. Science and Encyklopedia Publishers, Vilnius, 1994. In Lithuanian, summaries in English, German; contents, title-page in Lithuanian, English and German. 270 pages, 800 copies.

„The Year-Book of Lithuanian History“ is a serial publication of the Institute of Lithuanian History intended to report on the main results of research in Lithuanian history, to inform the public about the scientific activities of Lithuanian historians as well as the works by foreign scientists in the field of Lithuanian history.

„*Jahrbuch für litauische Geschichte, 1993*“. Autorenkollektiv. Wissenschafts- und Enzyklopädieverlag, Vilnius, 1994. Die Artikel sind in litauischer Sprache abgefaßt, die Zusammenfassungen der Artikel in Englisch, Deutsch oder Russisch; der Inhalt des Bandes und das Titelblatt — in Litauisch, Englisch, Deutsch und Russisch, 270 Seiten. Auflage 800 Expl.

„Jahrbuch für litauische Geschichte“ ist ein Periodikum des Instituts für Litauische Geschichte, in dem die wichtigsten historischen wissenschaftlichen Ergebnisse der litauischen Geschichtsforschung publiziert werden. Auf diesem Wege werden die Vorhaben und Ergebnisse der litauischen Historiker sowie die der ausländischen Wissenschaftler auf dem Gebiet der litauischen Geschichte voröfentlicht.